

Dags för studier – universitet och högskolor i centrum

Nordens Valfärdscenter

Inspirationshefte

Nordiska goda exempel på stöd till studenter med funktionsnedsättning under utbildningen och under övergången från utbildning till arbete

norden

Nordens Välfärdscenter

Dags för studier
– universitet och högskolor i centrum

Udgivet af
Nordens Velfærdscenter
www.nordicwelfare.org
© maj 2014

Forfatter:
Maarit Aalto
Elinor Jeanette Olausen

Redaktion:
Maarit Aalto
Helena Lagercrantz
Lasse Winther Wehner
Marianne Smedegaard

Ansvarlig udgiver:
Direktør Ewa Persson Göransson

Grafisk design: Lasse Winther Wehner
Forsidefoto: Mette Mjöberg Tegnander – norden.org
Tryk: Navii AB

ISBN: 978-87-7919-102-0

Oplag: 500

**Nordens Välfärdscenter
Sverige**
Box 22028, 104 22 Stockholm, Sverige
Besöksadress: Hantverkargatan 29
Tel: +46 8 545 536 00
info@nordicwelfare.org

**Nordens Välfärdscenter
Finland**
Annegatan 29 A 23, FIN-00100 Helsingfors, Finland
Tel: +358 9 694 8082
nvcfi@nordicwelfare.org

**Nordens Velfærdscenter
Danmark**
Slotsgade 8, DK-9330 Dronninglund, Danmark
Tel: +45 96 47 16 00
nvcdk@nordicwelfare.org

Rapporten kan downloades på:
www.nordicwelfare.org

Bakre raden från vänster:
Studenterna Steingrímur E.
Jónsson, María Hauksdóttir, Ásdís
Lilja Guðmundsdóttir, Bergvin
Oddsson, Inga Sæland Ástvalds-
dóttir, samt Jón Atli Benedikts-
son, Professor of Science and
Teaching.

Främre raden från vänster:
Board of Þórsteinsjóður:
María Dóra Björnsdóttir, Chair of
the Education and Career
Counselling Centre and board
member • Rannveig Traustadóttir,
Professor of Disability Studies
samt Chair of the board • Helga
Eysteinsdóttir, Chair of Friends of
the Blind samt board member.

Inledning

Utbildning spelar en central roll för att människor ska få ett arbete och för att de ska kunna etablera sig i samhället. Utbildning är också en viktig del av den personliga utvecklingen.

Personer med funktionsnedsättning har, generellt sett, en lägre utbildningsnivå, hoppar oftare av sin utbildning och trivs sämre under studietiden¹.

¹ Se bland annat tre rapporter från svenska Statistiska centralbyrån, Arbetsmarknadsstyrelsen och Det nationale forskningscenter for velfærd i Danmark.

Trots detta har antalet studenter med funktionsnedsättning ökat vid universitet och högskolor, men de är fortfarande underrepresenterade.

Artikel 24 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning², som alla nordiska länder har undertecknat, betonar rätten till utbildning på lika villkor. Den nationella funktionshinderpolitiken i de nordiska länderna betonar betydelsen av att personer med funktionsnedsättning ska få stöd under utbildningsperioden och i samband med övergången från utbildning till arbete.

År 2013 genomförde Nordens Välfärdscenter (NVC) projektet "Utbildning och arbete för personer med funktionsnedsättning" som tar upp just detta temaområde. I projektet publiceras två inspirationshäften:

- "Dags för studier – universitet och högskolor i centrum"
- "Dags för jobb – arbetsgivare i centrum"

Ett syfte med detta häfte är att ge inspiration och idéer till universitet och högskolor i Norden för att underlätta för studenter med funktionsnedsättning att delta i och genomföra en högre utbildning. Ett annat syfte är att uppmärksamma övergången från utbildning till arbete.

Inspirationshäftet ger exempel på olika projekt och intervjuer med sakkunniga i de nordiska länderna som visar på att positiva förändringar är möjliga genom engagemang, förståelse och skraddarsydd anpassning. Här beskrivs hur man arbetar målmedvetet med att anpassa den högre utbildningen till studenter med funktionsnedsättning och på vilket sätt man kan underlätta övergången från studier till arbete. Ett imponerande arbete och en positiv utveckling pågår inom utbildningssektorn runt om i Norden.

För projektet inrättades en nordisk expertgrupp, som både har varit med och samlat in de bidrag som presenteras i häftet och utarbetat de nordiska rekommendationer som sätter fokus på de mest väsentliga förändringar som krävs för att förbättra studiesituationen för studenter med funktionsnedsättning. NVC hoppas att både bidragen och rekommendationerna ska inspirera universitet och högskolor till nya initiativ och kontinuerligt arbete för studenter med funktionsnedsättning vad gäller deras behov av stöd och anpassning.

2 Enligt artikel 24, punkt 1a: "Konventionsstaterna erkänner rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning. För att förverkliga denna rätt utan diskriminering och på lika villkor, ska konventionsstaterna säkerställa ett sammanhållet utbildningssystem på alla nivåer och livslångt lärande [...]".

NVC riktar ett stort tack till expertgruppen och nätverket för ett intensivt samarbete.

INITIATIV VID NORDISKA UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR

Inspirationshäftet där universitet och högskolor står i centrum är ett led i arbetet med att inspirera högre lärosäten att erbjuda jämlika möjligheter till studenter med funktionsnedsättning. Universiteten och högskolorna skapar möjligheter för inkludering, men de bidrar också till att personer med funktionsnedsättning kan delta i samhället.

Bidragen i detta häfte visar att universitetens och högskolornas personal spelar en central roll vad gäller att påverka system och utbildningsformer, så att dessa även skapar ändamålsenliga, individanpassade stödåtgärder och en utbildningsmiljö som erbjuder lika rättigheter för studenter med funktionsnedsättning under studietiden.

Det isländska bidraget visar att antalet studenter med funktionsnedsättning har ökat under de senaste decennierna. Studenter med dyslexi och specifika läs- och skrivsvårigheter utgör en stor grupp. Andra grupper är personer med fysisk funktionsnedsättning och personer med psykisk ohälsa. Gruppen varierar dock mycket och behöver därför bemötas individuellt.³

Bidragen i detta häfte visar att utbildningsenheter på högre utbildningsnivåer i Norden informerar allt mer om och ökar stödåtgärder för studenter med funktionsnedsättning. Men fortfarande finns det faktorer som försvårar och förlänger utbildningen, faktorer som bland annat rör attityder och barriärer som kopplas till funktionshindret under studietiden. Allt fler personer med funktionsnedsättning har i dag en högskoleexamen och vill få ett arbete som motsvarar utbildningen.

I projektet har man haft ett nära samarbete med NNDC (Nordic Network for Disability Coordinators), ett nätverk på nordisk nivå som är initiativtagare till ett samarbete som ska leda till flera förbättringar för studenter med funktionsnedsättning på områden som t.ex. tillgänglighet och utbildning för anställda vid universitet och högskolor. Nätverket har verkat sedan 2010.⁴

3 Enligt följande reportage på Funkaportalen, som drivs av Stiftelsen Funka: <http://www.funkaportalen.se/Reportage/Utbildning-arbete/Universitet-hogskola/Fler-valjer-att-studera-vidare/>

4 För en kort presentation av NNDC-nätverket, se Universells webbplats: <http://universelltest.underconstruction.no/sitepageview.aspx?sitePageID=1126>

Dags för studier
– universitet och högskolor i centrum

INDHOLD

SIDE 7 Studier med støtte – universiteten i Norge

SIDE 12 Universell – NTNU satsar hårt

SIDE 17 Med sikte på drömjobbet?
Jobbsökningsseminarium för studenter med
nedsatt funktionsförmåga

SIDE 22 ESOK-projekt i Finland bildar nätverk

SIDE 26 Åbo Akademi
– nätverket inom ESOK-projektet inspirerar

SIDE 30 Hanna Edman, leg. sjuksköterska
– fick sin utbildning vid universitetet

**SIDE 33 Att anpassa övergången från högskole- och
universitetsstudier till arbete för studenter
med funktionsnedsättning**

SIDE 39 Karriärrådgivning av personer med funktionsnedsättning
– med fokus på inkludering

**SIDE 42 Rekommendationer till universitet och högskolor för att
underlätta övergången från utbildning till arbete för
studeranden med funktionsnedsättning**

Expertgruppens medlemmar

Studier med støtte – universiteten i Norge

Mette Kolbjørnsen – Foto: Ella Kolbjørnsen

Studier med støtte (SMS), som startade vid universitetet i Bergen och i dag verkar vid sammanlagt åtta universitet i Norge, är ett bra exempel på hur detta område har fått större uppmärksamhet. I projektet har man använt sig av Supported Education-metoden och man har med gott resultat kunnat stötta många studenter med psykisk ohälsa under deras studietid.

Studier med støtte (SMS) är ett initiativ till en metodutveckling inom Norges nationella strategiplan för arbete och psykisk hälsa 2007–2012. Bakgrunden till detta försök är den ökande förståelsen av att många studenter med psykiska hälsoproblem kämpar för att genomföra sina studier. De riskerar att hoppa av och därför finns det ett behov av att utveckla nya metoder för att förhindra detta. Metoden som används inom SMS har hämtats från *Supported Education* (SeD), en metod som utvecklades inom den amerikanska universitetsvärlden i Boston på 1980-talet.

Målet är att säkerställa en gemensam utveckling på ämnesområdet för de lokala SMS-projekten i Norge. *Studier med støtte* har upprättats som ett nationellt program och ingår i programmet för ämnesområdesutveckling inom den nationella strategiplanen för arbete och psykisk hälsa som leds av *Arbeids- og velferdsdirektoratet* i Norge. I januari 2012 fanns SMS i Tromsø, Trondheim, Sogndal, Bergen, Stavanger, Kristiansand, Grimstad och Oslo⁵.

SMS-projektet är ett erkänt tillvägagångssätt i Norge för att förbättra möjligheterna för studenter med psykisk ohälsa att genomföra sina högskolestudier. Projektet kommer att fortsätta och i nedanstående intervju med Mette Kolbjørnsen, projektansvarig, ges svar på hur man arbetar i dag och vilka initiativ som för närvarande tagits.

Vad är det som utmärker projektet *Studier med Støtte* och som har gjort att man har lyckats så bra med studenter med moderat och allvarlig psykisk ohälsa?

- Det finns många anledningar till att SMS matchar studenterna så bra! Jag tror att det handlar om att vi som jobbar med studenterna inte har någon egen agenda som vi vill föra över på dem. Som utgångspunkt för samarbetet finns alltid studenternas mål – mål som sätts i deras egen takt. Vi går bredvid studenterna på deras väg genom utbildningen och vi "uthärdar" deras lidande och strävan framåt. Vi intar aldrig en attityd där vi är experter, utan kommer fram till olika saker och ting tillsammans med studenten. En annan viktig faktor är att studenterna är knutna till projektet i egenskap av att de är studenter – inte att de är sjuka i en moderat eller allvarlig psykisk sjukdom. Lite fokus sätts på diagnosen, men då sätts endast det i fokus som studenten själv vill fokusera. Vi är flexibla i vår anpassning och kan hjälpa till med nästan allt, naturligtvis inom vissa rimliga gränser. Vi har hjälpt till att

5 Enligt broschyren "Studier med støtte" på webbplatsen för Student-samskipnaden i Bergen:

<http://www.sib.no/no/helse/studier-med-stotte/brosjyre-fra-nav>

flytta, installerat en dator hemma hos en student, följt med på föreläsningar, väckt på morgonen, lagt schema och tränat med studenterna. Våra kontor är lättillgängliga och finns på samma ställe som andra studentrelaterade hjälpinstanser i *Studentsamskipnaden i Bergens regi* som t.ex. karriärcenter, rådgivning, studentpräster osv. Vi samarbetar också mycket med dessa. Dessutom agerar vi som studenternas "advokat" i möten med NAV⁶, lärosätet eller andra samarbetsinstanser, och deltar ofta på möten med andra instanser som är knutna till den hjälpapparat som finns för studenterna, till exempel en psykolog eller studentens egen läkare.

Vilka erfarenheter skulle du vilja föra vidare till andra som ännu inte provat på att göra det som ni gör inom projektet *Studier med støtte*?

- Det är viktigt att de människor som ska jobba med denna studentgrupp är lämpliga för detta arbete, och det är inte alltid så lätt att beskriva vad denna lämplighet består av. Jag tror att det är viktigt att studenten upplever att handledaren både är en människa och samarbetspartner. Det är viktigt att ha kunskap om utbildningssystemet, men lika viktigt är väl också att man erkänner att livet kan vara tufft, och att man som handledare inte så lätt ska låta sig skrämmas när det stormar som värst. Kontinuitet är viktigt – det tar tid att arbeta upp en god och stark arbetsrelation. Vi två som jobbar i projektet i Bergen har jobbat här sedan projektet började och har därför kunnat följa studenterna under nästan sju års tid. Det är en lång relation, i alla fall inom den norska sjukvården. Dessutom blir alla de punkter som jag nämnde under första frågan viktiga erfarenheter att föra vidare.

Hur vill ni utveckla projektets innehåll i framtiden? Kommer stödet t.ex. att utökas för att underlätta övergången från studier till arbete? Eller något annat?

- Just nu jobbar vi i ett EU-projekt: *ImpulSE*. Projektet är ett

6 NAV = NAV-reformen antogs 2005. Syftet var att samla tjänsteutbudet till de f.d. norska myndigheterna Trygdeetaten, Arbeidsmarkedsetaten och Sosialtjenesten. I juli 2006 slogs de två statliga myndigheterna Trygdeetaten och Arbeidsmarkedsetaten samman till Arbeids- og velferdsetaten. Den nya myndigheten ansvarar för arbetsmarknadspolitiken samt välfärds- och pensionspolitiken, och förvaltar lagstiftningen på områden som rör arbetsmarknad (Arbeidsmarkedsloven), socialförsäkringar (Folketrygdloven), arbete och välfärd (Arbeids- og velferdsforvaltningsloven, även kallad NAV-loven) och delar av den norska Sosialtjenesteloven.

samarbete mellan Norge, Portugal, Tjeckien och Nederländerna som sträcker sig över en tvåårsperiod från och med nu och fram till och med november 2015. Målet är att utveckla en "verktygslåda" utifrån behoven i och resurserna från partnerländerna. Ett eget europeiskt nätverk ska även utvecklas, *European Network of Supported Education (ENSED)*, som utgår från europeiska erfarenheter. Vidare kommer vi att jobba med att utveckla en egen webbplats där tidskriften och nyhetsbrevet kommer att finnas tillgängliga. Där kommer även att finnas gratis facklitteratur och ett forum för utbyte för alla som intresserar sig för SeD. Vi har också som mål att bjuda in nya medlemmar från våra grannländer (Sverige, Danmark eller Finland) och från andra orter i Norge där man antingen vill få SeD eller där en sådan utbildningsform redan är i gång. Här i SMS-Bergen ska vi anställa en av våra studenter som träningskontakt (en student som har mycket erfarenhet från idrotten, som är utbildad inom idrott och som själv har erfarenhet av psykisk sjukdom), så att vi kan erbjuda våra studenter stöd även vid fysiska aktiviteter, som vi ju vet är bra för den psykiska hälsan.

Vår väntelista är lång och vi hade önskat att vi hade medel att anställa fler. Det finns ett enormt behov av en sådan här uppföljning och vi tror att många fler studenter med psykiska sjukdomar skulle klara av att slutföra sin utbildning om vi kunde erbjuda dem en plats i SMS. Vi har inga direkta planer på att öka fokus på övergången mellan studier och arbete. Vi följer studenterna uppemot ett halvår efter att de avslutat sin utbildning, och då hjälper vi dem mycket i jobbsökningsprocessen.

Under det första halvåret efter att studenterna avslutat sina studier kan de komma till oss (alla studenter drar inte nytta av detta erbjudande, en del får jobb med det samma – antingen på egen hand eller med hjälp av NAV eller oss, medan andra får sjukersättning och inte kommer ut i arbete). Vi hjälper med att skriva jobbsökningar och att förbereda inför jobbintervjuer, allt utifrån vad studenten själv vill. Vi deltar också i s.k. "övergångsmöten" ifall de ska in under en annan NAV-åtgärd som t.ex. "Jobb-klubb" och "Arbeid med bistand".

Vad har projektet gett studenterna?

- Vid en utvärdering intervjuades sammanlagt 48 studenter. SMS har haft en positiv effekt på studenternas utveckling, särskilt i fråga om identitet, självkänsla, studiesituation, livsstil, ekonomi, livssituation och symptomreducering. Studenterna upplever att deras studier underlättas och att de kan

kontrollera både studie- och livssituationen bättre. Flera studenter som förut haft psykiska problem under många år har fått arbete. Studenterna bedömer att detta och tillfrisknandet inte skulle ha varit möjligt utan SMS. Man behöver arenor utanför sjukvården som aktiverar studenter med psykiska problem. I uppföljningen rekommenderar man att projektet ska fortsätta eller att det bör inrättas som en kontinuerlig verksamhet.

SMS är också viktigt i övergången från examen till arbets-livet. NAV kopplas tidigt in som samarbetspartner. NAV har ansvar för den fortsatta verksamheten, kan ge långsiktig ekonomiskt stöd och satsar stort på ett inkluderande arbetsliv.

Elinor Jeanette Olaussen – Foto: Eir-Jørgen Bue

Att arbeta med att skapa nätverk mellan anställda, intervjuva studenter och genomföra jobbsökar-seminarium är några av de initiativ som Universell och Tilretteleggingstjenesten inom NTNU har gjort för att medverka till en positiv utveckling för studenter med funktionsnedsettningar.

Rådgivaren Elinor Jeanette Olaussen, som arbetar på Universell vid NTNU7 i Trondheim i Norge, intervjuas här och berättar om arbetet för studenter med funktionsnedsättning.

Kan du ge en bild av vad du arbetar med på Universell, vilket är ditt ansvarsområde?

- Universell arbetar på uppdrag av *Kunnskapsdepartementet*, det norska utbildningsdepartementet, och är en nationell pådrivande enhet inom universell utformning, inkluderande lärandemiljö och utbildningsinstitutionernas lärandemiljöutskott (*utdanningsinstitusjonenes læringsmiljøutvalg*, LMU) inom högre utbildning. Rent organisatoriskt är enheten knuten till *Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet* (NTNU) i Trondheim.

Universell arbetar för att göra högre utbildning tillgänglig för studenter med nedsatt funktionsförmåga. Det gör vi genom att identifiera "funktionshämmande hinder" på högre utbildningar, samt genom att utreda och förmedla kompetens om universell utformning och individuell anpassning så att de kan användas som medel för att påverka och utveckla en inkluderande lärandemiljö.

Vårt viktigaste uppdrag är att medverka till att nätverk skapas bland de anställda som arbetar med denna fråga inom universitets- och högskolesektorn. Vi skapar möjligheter till erfarenhetsutbyte genom vår årliga nationella konferens om inkluderande lärandemiljö, där alla som är intresserade bjuds in för att bredda sina fackkunskaper och utvecklas personligen. Vi har dessutom e-postsändlistor, arrangerar forumsmöten och besöker även lärosäten som behöver en mer direkt uppföljning.

Vid flera tillfällen har vi diskuterat övergångsproblematiken både med vår uppdragsgivare *Kunnskapsdepartementet* och med utbildningsinstitutionerna. Vägen in i, genom och ut ur utbildningssystemet innebär nämligen utmaningar, och lösningarna är både individuella (anpassning) och generella (universell utformning av lärandemiljön). *Kunnskapsdepartementet* skisserar endast ramarna för detta arbete. Ambitionsnivån och genomförandet av åtgärderna inom vår sektor ansvarar utbildningsinstitutionerna för – även ekonomiskt. Anpassningsåtgärder inom den högre utbildningen är dock en uppmärksammas fråga och utbudet av erbjudanden och tjänster är stort.

Vad framkommer i dina intervjuer med studenter med funktionsnedsättning om övergången från utbildning till arbete och kan du ge dina synpunkter på detta?

- Många studenter med nedsatt funktionsförmåga har erfarenhet av anpassning och övergång från studier till arbetsliv. Syftet med intervjuerna är att hämta kompetens från alumner som har egna erfarenheter inom denna tematik. Sådana erfarenheter kan kvalitetssäkra lämpliga anpassningsåtgärder, skapa kunskap om vilka utmaningar som finns vid övergången och vara lyckade exempel på de erfarenheter som studenter med nedsatt funktionsförmåga har mött i praktiken.

Med hjälp av intervjuer vill jag undersöka om anpassningen har fungerat under utbildningen, hur personer med en funktionsnedsättning upplever övergången till arbetslivet och hur detta anpassas på arbetsplatsen. Jag undersöker alltså mer konkret:

- hur de upplever att få stöd under pågående studier och i övergången från studier till arbetsliv.
- öppenhet kring funktionsnedsättningen, och hur de upplever att de blir bemötta av andra.
- relevans mellan utbildning och jobb.
- arbetspraktik under pågående studier.

De som intervjuas har någon form för nedsatt funktionsförmåga, de har fått tillrättalat stöd under studierna, är färdiga med utbildningen och är i dag i arbete.

Vilka är resultaten hittills?

- Några har fått arbete på grund av den arbetspraktik som de gjorde under studietiden. Flera av dem som har intervjuats arbetar med något där de kan dela med sig av sin kunskap om sin funktionsnedsättning.

Ett exempel: En person som har dyslexi och är utbildad i specialpedagogik arbetar i dag som pedagogisk-psykologisk rådgivare och utreder bland annat barn med dyslexi.

Studenter som har en synlig funktionsnedsättning är öppna med detta när de söker jobb, medan studenter med osynliga funktionsnedsättningar är mindre öppna om anpassningsbehov. Flera av informanterna betonar att den egna insatsen/självständigheten är det viktigaste verktyget mot hinder inom både utbildning och arbete. Anpassningsåtgärder verkar fungera på högre utbildningar när studenten är medveten om sina behov, kommunicerar detta och tillsammans med en handledare kommer fram till en lämplig lösning.

Flera av dem som har intervjuats nämner att de inte

upplever att de har haft något stort "handikapp" i studiesituationen, eftersom de har fått en anpassning som har kompenserat för deras funktionsnedsättning. Det verkar finnas ett samband mellan studenter som är nöjda med de tillrättalagda högskolestudierna och de som säger sig vara nöjda och ha en tillräcklig anpassning i sin arbetssituation.

Hur ser du på övergången från studier till arbete och hur underlättar man övergången för studenter med funktionsnedsättning? Vad borde göras?

Elinor Jeanette Olaussen pekar också på åtgärder som utbildningsinstitutioner kan göra:

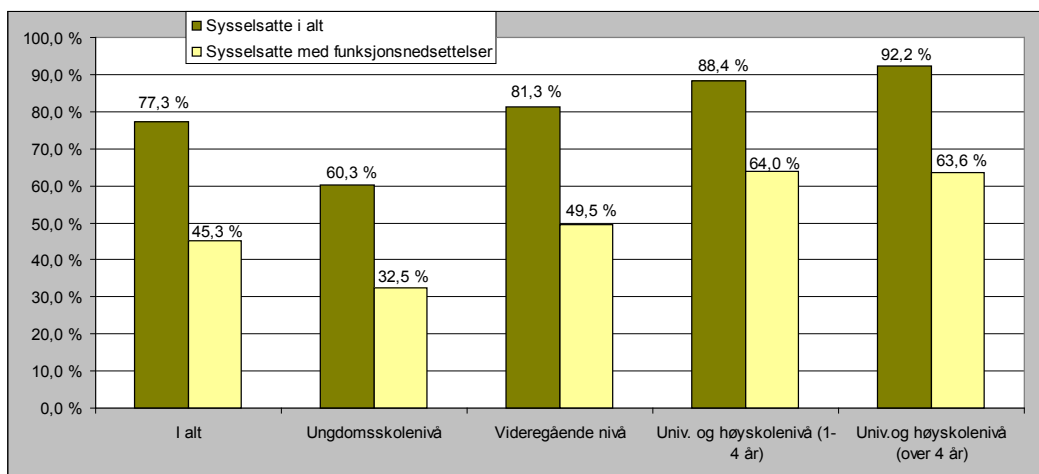
- Handledare som arbetar med anpassningsåtgärder kan förbereda studenterna på arbetslivet tidigt i studieförloppet genom att uppmuntra dem till att få en arbetspraktik under utbildningen – både i form av ideellt arbete och avlönat arbete. Det är nyttigt att få erfarenhet av arbetslivet och veta hur det fungerar, och det är bra att kunna visa när man söker jobb.
- Göra som karriärtjänsten vid NTNU – etablera samarbete med företag som söker kompetens hos studenter med nedsatt funktionsförmåga.
- Arrangera jobbseminarier för studenter med nedsatt funktionsförmåga. Här kan man samla information som minskar studenternas osäkerhet kring de krav som de får ställa, samt informera om hur man kan agera i ett jobbsökningsförfarande. Se exempel från *Tilretteleggingstjenesten* vid NTNU.

NTNU SAMARBETAR MED KANTEGA

NTNU har ett samarbetsavtal med KANTEGA, ett IT-företag i Trondheim, för att främja övergången från studier till arbete. Lars Jørgensen, karriärsvägledare på Studentservicen på NTNU, säger att målsättningen med samarbetet med företaget KANTEGA inte nödvändigtvis är fast anställning. Det primära är att studenter med funktionsnedsättning får arbetserfarenhet, referens för senare arbetssökning och att studenterna lättare kan bemästra osäkerheten angående arbetsförmåga och tillrättaläggningsbehov. Samarbetsavtalet innebär ömsesidig kommunikation, samarbetsmöten och att involvera kontaktpersoner vid behov.

I praktiken betyder detta sommarjobb och under studietiden en arbetsdag i veckan. Centralt är att detta handlar om lönearbete inte arbetspraktik och att studenten anställs utgående från sina kvalifikationer efter en arbetsintervju.

Vår roll i overgangen från studier till arbete är att klargöra studenternas aktuella situation och stöai kommande arbetssituationer. Detta delvis för att undvika att försätta studenterna i en sårbar konkurrenssituasjon, som kan i framtiden påverka dem negativt.

Figuren visar att andelen i arbete for studenter med tilrættalæggingsbehov stiger med hœgre utbildning.

Enligt slutrapporten «Overgang studier – arbeidsliv»⁸ ett samarbeidsprosjekt (2006-2008) mellom NTNU, NAV og Høgskolan i Sør-Trøndelag angående studenter med tilrættalæggingsbehov har forskningen visat att for många studenter med funksjonsnedsættning og tilrættalæggingsbehov ær hœg kompetens ingångsbiljetten till arbeidsmarknaden. Dærfœr ær hœg utbildning ett sâtt att få fler personer med funksjonsnedsættning i arbete. Men fœrhållandena skall tilrættalæggas sâ att personer med funksjonsnedsættning får samma mœjligheter som andra att gjennomfœre hœgre utbildning.

Med sikte på drömjobbet?

Jobbsökningsseminarium för studenter med nedsatt funktionsförmåga

Hanne Kvello – Foto: Reidar Angell Hansen

Det behövs stärkta kontakter mellan den högre utbildningen och arbetsmarknaden för att förbereda övergången från utbildning till arbete. Just därför är ett jobbsökarseminarium på universitetet ett intressant och nyttigt sätt för att stärka detta möte.

Elinor Jeanette Olaussen har intervjuat Hanne Kvello, medarbetare vid *Tilretteleggingstjenesten* vid NTNU, som ansvarade för jobbsökarseminariet och som har berättat om vad som togs upp på seminariet och slutsatserna därifrån.

Många studenter med anpassningsbehov upplever övergången till arbetslivet som extra utmanande. De har ofta lite erfarenhet av arbetslivet, och därför begränsad kunskap om vad det vill säga att vara anställd. Bristande erfarenhet kan skapa osäkerhet och liten tilltro till den egna förmågan. Många är också rädda för att bli bemötta med fördomar och är osäkra på om, i vilken utsträckning och när de ska vara öppna med sin funktionsnedsättning när de söker jobb. De flesta utbildningsinstitutionerna arrangerar jobbsökarkurser för sina studenter, men den 31 oktober 2013 var *Tilretteleggingstjenesten* vid NTNU det första lärosätet i Norge som arrangerade ett jobbsökarseminarium för studenter med nedsatt funktionsförmåga. Universell har träffat Hanne Kvello som är rådgivare för studenter med nedsatt funktionsförmåga vid NTNU för att höra om planeringen inför och genomförandet av seminariet.

- Den formella bakgrunden till jobbseminariet var ett samarbetsprojekt som *Tilretteleggings-tjenesten* vid NTNU hade med NAV, *Gjensidige forsikring* och *Høgskolen i Sør-Trøndelag* mellan 2006 och 2008. Projektet "Jobbklar" hade till syfte att utveckla goda metoder för att hjälpa studenter med funktionsnedsättning i övergången från högre utbildning till arbetslivet. Efter projektet ville man gå vidare med arbetet på tre sätt: Det var viktigt att ha ett samarbete med universitetets karriärcenter, *Karrieretjenesten*, att upprätta kontakt med NAV samt att arrangera ett jobbseminarium för att nå ut till många studenter samtidigt.

- Jobbseminariet skulle framför allt minska studenternas osäkerhet kring den egna kompetensen och diskutera möjligheter och begränsningar som studenterna kan möta i arbetslivet. Det är viktigt att upplysa dem om vilken rätt till anpassning som de har i en arbetssituation. Hanne Kvello avslöjar att det huvudsakliga målet med seminariet även var att skapa motivation och idéer om vad studenterna kan göra för att ta tag i sin egen situation och lyckas med övergången.

Programmet för dagen var varierat och viktiga aktörer deltog som arbetar målinriktat för att inkludera alla studenter i studie- och arbetslivet på olika sätt. *Karrieretjenesten* inledde dagen med att tala om hur man blir attraktiv på arbetsmarknaden. Budskapet var tydligt: Kartlägg dig själv, kartlägg

arbetsmarknaden, skapa nätverk och var så öppen som möjligt om funktionsnedsättningen för att minska potentiella (fel) tolkningar från arbetsgivaren. NAV *Jobbstrategien* berättade om de utmaningar som de ser att personer med funktionsnedsättning kan uppleva i mötet med arbetslivet och vad som kan vara bra att tänka igenom i förväg. De informerade också om rättigheter och vad NAV kan bidra med i övergången till arbetslivet. NAV *Hjelpemiddelsentral* informerade om vilka tjänster de kan tillhandahålla, så att studenten själv får kännedom om den anpassning som finns och kan minska osäkerheten hos arbetsgivaren.

Företaget Kantega och *Skatteetaten*, det norska skatteverket, representerade arbetslivet och delade med sig av sina erfarenheter med anställda som har anpassningsbehov. Här uppmuntrades studenterna till att reflektera över vad de själva kan göra för att öka sina chanser på arbetsmarknaden genom att veta vilka olika anpassningsåtgärder som de behöver och att vara medvetna om sina styrkor. Den f.d. studenten Torstein Lerhol avslutade dagen med ett inlägg som skulle inspirera till initiativ, ansvar och kreativitet.

GOD UPPSLUTNING

Sammanlagt hade 22 studenter anmält sig och femton av dem kom till seminaret. Inom denna studentgrupp får man vara öppen för att närvaron är beroende av dagsformen, och att deltagarna av olika skäl endast deltar under delar av dagen.

– 22 anmälda är en bra uppslutning med tanke på att det är första gången som jobbsökarseminariet hålls. Det säger något om behovet och intresset, påpekar Hanne Kvello. De som deltog kom från många olika studieinriktningar och några av de utbildningar som studenterna representerade var socionom-, lärar-, psykolog- fysioterapeut- och civilingenjörsutbildningen samt ämnena pedagogik och informatik. De personer som deltog hade funktionsnedsättningar som omfattade allt från syn-, hörsel- och rörelsenedsättning till neuropsykiatriska utmaningar och psykiska störningar. Även studenter som redan hade fått jobb deltog i seminariet, och det säger något om hur viktigt sådana här arrangemang är.

Hanne Kvello berättar att de ville öppna upp seminariet för studenter från alla lärosäten i Trondheim.

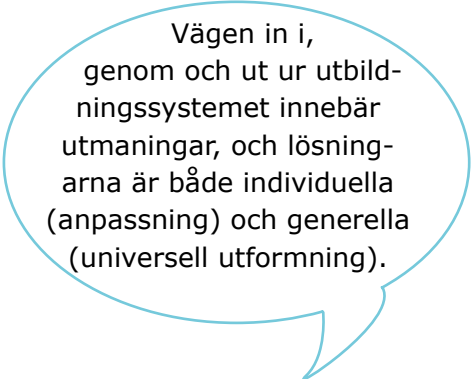
– Vi tryckte upp planscher och skickade ut till alla som vi tänkte kunde vara aktuella. Vi annonserade i studenttidningen och upprättade en egen webbplats för arrangemanget. Information spreds även internt på NTNU, bland annat till fakulteterna. Men det som verkligen gjorde susen och det som rekryterade flest deltagare var de personliga e-postmed-

delandena som vi skickade ut till studenter som varit på anpassningssamtal, hävdar Hanne Kvello.

TILRETTELEGGINGSTJENESTENS ROLL OCH ANSVAR

Det är inte en självklarhet att utbildningsinstitutionerna har ett ansvar i övergången till arbetslivet för studenter med nedsatt funktionsförmåga.

– Man uppmanar till att man ska ta mer ansvar, och det måste göras i samarbete mellan *Karrieretjenesten* och *Tilretteleggingstjenesten*, eftersom den förstnämnda har kunskap om och kontakter på arbetsmarknaden och den sistnämnda har kunskap om anpassningsbehov och rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Ansvaret framkommer tydligt i NTNU:s handlingsplan, där *Tilretteleggingstjenesten* har en koordinerande roll för att sätta i gång saker.

Vägen in i,
genom och ut ur utbildningssystemet innebär utmaningar, och lösningarna är både individuella (anpassning) och generella (universell utformning).

Hanne Kvello opplever att det är ett naturligt ansvar att initiera liknande åtgärder, eftersom *Tilretteleggingstjenester* fokuserar på denna studentgrupp i vardagen, medan *Karrieretjenester* har alla studenter vid universitetet som sin målgrupp. När *Tilretteleggingstjenester* sätter fokus på detta, kommer frågorna också att inkluderas i *Karrieretjenester*, samtidigt som det är bra för *Tilretteleggingstjenesten* att hålla sig uppdaterad om vad som händer ute i arbetslivet. Den har dock inte kapacitet att fungera som ett jobbcentrum, men ett samarbete med universitetets karriärcenter och företag kan vara mycket fruktbart.

– *Tilretteleggingstjenesten* har sett ett stort mervärde i att hämta in externa kontakter i samband med planeringen av innehåll och form och det praktiska genomförandet av seminariet. Håll inte seminariet renodlat för universitetet eller lärosätet, utan hämta även in aktörer utifrån. Det kan vara bra att vid senare tillfällen ha kontakt med flera samarbetspartner samtidigt som kompetensen inom området samlas och görs tillgänglig för studenterna.

Tilretteleggingstjenesten har fått känna av att det inte är lätt att veta hur man ska marknadsföra sig, eftersom alla inte känner igen sig i begreppet "funktionsnedsättning". Kanske borde man hellre appellera till studenter som behövt anpassning under studierna eller i övergången till arbetslivet och till exempel använda sig av studentgrupper som kan ha glädje av seminariet för att nå ut till så många som möjligt vid annonseringen.

Återkopplingen från studenterna efter seminariet har enbart varit positiv. På frågan om i vilken utsträckning seminariet väckte några tankar/idéer till hur de kan öka sina jobbchanser gav studenterna genomsnittsbetyget 4,1 på en femgradig skala, något som motsvarar lite mer än "i hög grad". På frågan om i vilken utsträckning seminariet bidrog till att man känner sig tryggare i övergången mellan studie- och arbetsliv blev genomsnittsbetyget 3,9 – alltså helt på nivå med "i hög grad". En student kommenterade: "Allt är möjligt". Sådana återkopplingar skapar motivation för att arrangera ett liknande seminarium igen, avslutar Hanne Kvello med ett leende.

ESOK-projekt i Finland bildar nätverk

Paula Pietilä – Foto: Hanna Oksanen

I ESOK-projektet har nätverket fått med allt fler utbildningsenheter och blivit en aktiv sakkunnig aktör inom utvecklingen av tillgänglighet. Flera års gediget informationsarbete och ett ökat samarbete har påverkat utvecklingen positivt. Nätverket har också utökats med andra aktörer utanför den högre utbildningssektorn.

ESOK-projektet⁹ startade redan 2006 och fortsättningsprojektet 2010–2011 för att starta ett tillgänglighetsnätverk vid Åbo universitet godkändes av finska undervisnings- och kulturministeriet. Projektet gjordes i samarbete med Diaconia University of Applied Sciences med Merja Ylönen som kontaktperson.

De främsta målen för projektet var att skapa ett nationellt tillgänglighetsnätverk mellan universiteten och högskolorna i fråga om tillgänglighetsarbetet. Tanken var att etablera och utveckla ett tillgänglighetsarbete i universitetens och högskolornas vardag. För att uppnå detta sattes projektet med följande mål:

- Att skapa en verksamhetsmodell för spridning av information och ökad medvetenhet inom universitets- och högskolesektorn.
- Att utveckla förslag till nätverkets verksamhet.
- Att utveckla samarbetsformer med nationella och internationella aktörer.

För att sprida information om projektet användes i huvudsak Jyväskyläs universitets webbplats, den webbplats som redan fanns för ESOK-projektet (www.esok.fi) och även en Facebook-sida¹⁰ som upprättades vid uppstarten.

Man började publicera aktuell information om tillgängligheten på högskolorna och om aktiviteter samt artiklar och intervjuer. Under projektets gång publicerades också fem nätverksblad. Nätverket hade även sin egen banner och logotyp som användes av nätverkets medlemmar i samband med marknadsföring eller informationsspridning.

Under seminariet "Tillsammans framåt" slogs det fast att nätverkets främsta uppgift ska vara att sprida kunskap och forskningsresultat. Portalen administreras nu av Jyväskyläs universitets IT-avdelning som ansvarar för den fram till år 2015.

Nätverket fastställde även de mest centrala temaområdena som nätverket har valt att arbeta för:

- Öka kunskap, sprida information
- Påverka attityder
- Påverka lagstiftning
- Utnyttja nätverkets samlade kunskap

9 ESOK står för *Esteetöntä opiskelua*. För mer information, se ESOK-fortsättningsprojekt, Universitetssektorn. Författare till rapporten är Paula Pietilä (kontaktinformation: papiet@utu.fi).

10 Facebook-sidan heter "Tillgänglig högskola, ESOK:s nätverksgrupp" och har adressen: www.facebook.com/pages/Esteet%C3%B6nkorkeakoulu-Esok-verkosto/199302286752559

VAD BLEV RESULTATET?

ESOK-projektet har åtgärdat universitetens och högskolornas ökade behov av utbildning inom tillgänglighet. Informations-spridningen har gett resultat. Tillgänglighetsfrågor knyts allt mer till universitetens och högskolornas jämlikhetstematik, vilket skapar ett större och bredare gensvar även inom administrationen.

Redan i maj 2011 deltog 28 universitet och högskolor, varav 9 var universitet och övriga högskolor. Ca 40 personer hade anmält sig som kontaktpersoner. Projektet har nu fortsatt inom universitetens och högskolornas egen verksamhet, vilket är en fördel för alla parter. Allt fler universitet och högskolor knyter nu an till tillgänglighetsarbetet i det vanliga planerings- och strategiarbetet. Nätverket har blivit en aktiv sakkunnig aktör i universitetens och högskolornas utveckling inom tillgänglighetsarbetet. Man kan se en ökning av aktörer i nätverket som består av t.ex. nära samarbetspartner med universiteten, andra nätverk samt studerande- och medborgar-organisationer. Nätverket växer och har i dag ännu fler medlemmar: 38 universitet och högskolor samt 59 andra aktörer. Det ökade antalet visar på det stora intresset för förändring.

På internationell nivå har ESOK-projektet samarbetat med NNDC-nätverket (Nordic Network for Disability Coordinators). Det nordiska samarbetet har ansetts vara en inspirationsfaktor på den nationella nivån.

I en intervju med Paula Pietilä, ansvarig för projektet och tillgänglighetsplanerare vid enheten för rådgivning och stödtjänster vid Åbo universitet, beskriver hon vilket inflytande som ESOK-projektet har haft.

Hur många studenter inom universitet och högskolor behöver ert stöd?

- I Finland sammanställs ingen statistik om antalet studenter med funktionsnedsättning vid högre utbildning. Detta beror på att statistik angående funktionshinder och andra uppgifter som rör din hälsa inte är tillåten enligt finsk lagstiftning. Men vi har beräknat att vi har ca 250 studenter med funktionsnedsättningar av sammanlagt 20 000 studenter vid Åbo universitet. Just nu har ca 80 studenter speciellt stöd under studierna.

Tillgängligheten har utvecklats de senaste åren vid finska universitet, men utvecklingen har gått alltför långsamt. Eftersom alla universitet har självständig beslutanderätt, utvecklas tillgängligheten olika. Man får dock säga att trots att det inte finns någon statlig finansiering, så har universiteten förändrats på grund av tillgänglighetsdebatten. Nu är de mer

medvetna om tillgänglighetsfrågorna än förut.

Vad är då det viktigaste i ditt arbete?

- Personligen anser jag att det bästa sättet att samla ihop goda exempel och erfarenheter från den högre utbildningen är att prata med studenterna själva. Ett annat sätt som visat sig ge resultat är att utveckla riktlinjer för universitetssektorn på nationell nivå. Riktlinjerna har också innehållit information om hur de kan genomföras i praktiken, och ESOK-seminarierna om tillgänglighet har upplevts vara nyttiga och användbara i vardagen.

På vilket sätt har ESOK-projektet stöttat studenter med funktionsnedsättning under studierna och vid övergången från studier till arbete?

- ESOK-projektet har mest haft fokus på studier, utbildning och olika aspekter som rör omgivningen. En orsak till detta är att tillgänglighetsarbetet är fortfarande ganska nytt vid universitet och högskolor. Inom några veckor kommer vi också att anordna ett seminarium speciellt för de studenter som just tagit ut sin examen.

Stödarbetet för övergången från studier till arbete har gjorts på samma sätt som för andra studenter. Jag har ett nära samarbete med vår rekryteringsenhet och i detta sammanhang ser vi till att tillgängligheten beaktas.

Hur beskriver du din roll som tillgänglighetskoordinator?

- Det finns ingen sammanställd beskrivning för vårt arbete, men mitt arbete koncentreras på att utveckla och skapa tjänster för studenter med funktionsnedsättning och att utveckla tillgänglighetsfrågor generellt. Mina arbetstimmar går främst åt att handleda och ge råd åt studenter och personal om funktionshinder och tillgänglighet.

Jag är för närvarande ansvarig för ett nytt tillgänglighetsprojekt vid universitetet som Studenternas hälsovårdsstiftelse (SHVS) ansvarar för. Eftersom projektet är nytt får vi återkomma till det en annan gång.

Åbo Akademi

– nätverket inom ESOK-projektet inspirerar

Johanna Hedenborg – Foto: Maria Sundström

Hur arbetar då ett svenskspråkigt universitet inom ESOK-projektet? Åbo Akademi, det svenskspråkiga universitetet i Finland, har en handlingsplan för hur studerande med funktionsnedsättning ska bemötas och som innehåller råd för personal och studenter. Utgångspunkten är att förverkliga målet att skapa jämlikhet för studenter med funktionsnedsättning.

Studievägledaren Johanna Hedenborg kan berätta mer om ESOK-projektet och hur nätverket i Finland inspirerade speciellt hennes universitet. Åbo Akademi tog inte bara upp den fysiska tillgängligheten, utan utarbetade även en guide om tillgänglig undervisning¹¹. Projektet är ett konkret exempel på hur ett universitet kan arbeta inom ESOK-projektet och öka möjligheterna för studenter med funktionsnedsättningar att både genomföra och slutföra sina studier.

Johanna Hedenborg vid Åbo Akademi arbetar med just dessa frågor och säger att:

– Tillgänglig undervisning vid Åbo Akademi tar utgångspunkt i rätten till jämlikhet mellan studenter med funktionsnedsättning och andra studenter. Verksamheten inom Åbo Akademi om tillgänglig undervisning är inspirerad av ESOK-projektet.

Åbo Akademi organiserar undervisningen så att den blir tillgänglig, och man har en handlingsplan för hur studerande med funktionsnedsättning ska bemötas som innehåller råd för personal och studenter. Akademien har även videoföreläsningar, föreläsningsmaterial och presentationer om tillgänglighet och om hur studenter med funktionsnedsättning ska bemötas. Utöver detta publicerade Åbo Akademi en guide om tillgänglig undervisning 2013.¹²

Sammanfattningsvis handlar Åbo Akademis material om:

- hur man kan förändra den fysiska miljön och
- hur man kan underlätta genomförandet av studierna för studenter med olika typer av funktionsnedsättning.

Enligt 6 § i Finlands grundlag garanteras jämlikhet för personer med funktionsnedsättning. Utgångspunkten är därför att alla studenter ska ha tillgång till utbildning och möjlighet att studera på lika villkor. Några exempel på hur man kan underlätta studierna är att t.ex. underlätta problemet med många anteckningar genom att förbättra tillgången på föreläsningsmaterial, utbilda personal och öka deras kunskap och medvetenhet om studiesituationen samt rättigheterna, svårigheterna och möjligheterna för studeranden med funktionsnedsättning.

– En bättre planerad anpassning till studentens behov och

11 Guiden kan laddas ner från Åbo Akademis webbplats:
www.abo.fi/stodenhettillganglighetsmaterial

12 Se Åbo Akademis webbplats:
www.abo.fi/personaltillganglighet

önskemål hör också hit i samband med antagningsprov, studieplaner, kurser och extra stöd och handledning som motverkar att studenterna hoppar av studierna, berättar Johanna. Studiemiljön omfattar inte bara föreläsningssalar, utan även tillgängligheten till bibliotek, kafeterior och administrationen. Biblioteket erbjuder t.ex. en längre lånetid för studenter med funktionsnedsättning och antalet talböcker blir allt fler och finns tillgängliga via det nationella biblioteket Celia, som tillhandahåller ljudböcker för studenter med lässvårigheter.

TILLGÄNGLIG PERSONAL

Åbo Akademi ställer upp med personal för studeranden med funktionsnedsättning. Den egna läraren har en viktig roll i frågor som berör studenter i behov av särskilt stöd. Studiepsykologen ger råd om hur studierna kan genomföras om t.ex. en studerande har problem med skriftliga uppgifter, studiemotivationen eller tidsplaneringen. Studievägledaren spelar en central roll när stödåtgärder, förlängd tentamenstid, datoranvändning vid tentamen samt information som berör studentens behov ska diskuteras med studenten och förmedlas vidare till universitetspersonalen.

– Det handlar alltså om mycket konkreta initiativ, anser Johanna.

Olika personal i olika sammanhang möjliggör utbildningen och stöder studenten på hennes eller hans väg till en examen. I guiden och handlingsplanen betonas att den undervisande personalen ska vara flexibel, förstående och beakta studentens behov. Kursplanen, lärandemålen och färdighetskraven ska vara tydligt formulerade och välplanerade. Då underlättar man även övergången till arbete efter examen, eftersom arbetsgivaren får en tydlig bild av den utexaminerades kunskaper och färdigheter.

Utöver detta ska undervisnings- och examinationsformer kunna varieras och medverka till en mer tillgänglig undervisning – inte bara generellt, utan även med individuella lösningar. Åbo Akademi använder sig av två flexibla tentamina: *flextent* och *e-tent*. *E-tent* används då den studeranden bör få använda dator, och *flextent* när den studerande behöver både dator och förlängd tentamenstid samt eventuellt andra hjälpmedel. En student med funktionsnedsättning ska uppfylla samma krav som andra studenter och få en likvärdig examen. Hur och i vilken takt utbildningen genomförs kan dock variera.

OLIKA STUDENTER BEHÖVER OLIKA FORMER AV TILLGÄNGLIG UNDERVISNING

I Åbo Akademis guide för tillgänglig undervisning finns det checklistor för studenter med olika funktionsnedsättningar. Till denna grupp räknas även studenter med läs- och skrivsvårigheter. Läs- och skrivsvårigheter är mycket vanligt förekommande: ca 20 procent av Finlands befolkning har någon grad av läs- och skrivsvårighet, enligt Egentliga Finlands dyslexiförbund.

Studenter med mental funktionsnedsättning (depression, nedstämdhet, stress, ångest etc.) behöver stöd och individuella lösningar för att klara studierna. Utöver professionell hjälp behövs alternativa utbildnings- och examinationsformer.

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar hos studeranden förorsakar koncentrations- och uppmärksamhetsstörningar (ADHD/ADD, Aspergers syndrom). Även här ger guiden konkreta råd om hur man kan anpassa undervisningen. Studenter med fysiska funktionsnedsättningar, syn- och hörselnedsättningar har inte bara ett stort behov av en tillgänglig fysisk miljö och tekniska lösningar, utan behöver även en tillgänglig undervisning.

– Den sätter fokus på en tillgänglig högskola, som beaktar mångfalden bland studenterna, såväl i verksamheten som i planeringen av studiemiljön: byggnader, läromedel, undervisningsmetoder och attityder, avslutar Johanna.

Hanna Edman, leg. sjuksköterska – fick sin utbildning vid universitetet

Hanna Edman – Foto: Bengt Nordborg

Hanna gick sjuksköterskeprogrammet inom kandidatutbildningen i omvårdnad på Karolinska Institutet och distansutbildningen på Högskolan på Gotland. Trots flera svårigheter under studietiden fick Hanna till största delen det stöd och den handledning som hon behövde och kunde slutföra sina studier.

– Utbildningen får acceptera mig som jag är, säger Hanna Edman. Det är mitt funktionshinder som gjort att jag anser det vara extra viktigt att sätta upp mål. Därför anser jag att universitetspersonalen är där för min skull, så att jag kan uppnå dessa mål.

VÄGEN TILL UTBILDNINGEN

Hanna Edman satte redan som 14-åring upp sina första livsmål när hon bestämde sig för att utbilda sig, ta körkort och träffa någon att bilda familj med. På gymnasiet gick Hanna barn- och fritidsprogrammet som har fokus på människors lärande och växande, samarbete och kommunikation samt möten mellan människor. På programmet läggs stor vikt vid etik, demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter. I många år hade Hanna funderat på att bli sjuksköterska och efter gymnasiet sökte hon till Karolinska Institutet där hon antogs till sjuksköterskeutbildningen, 21 år gammal. Hanna tackade ja till utbildningsplatsen.

– Som den normkritiska och smått civilt olydiga person jag är, nämnde jag inte mitt funktionshinder, säger Hanna. Utbildningen fick acceptera mig som jag är. Jag föddes för tidigt och till följd av syrebrist fick jag cerebral pares (cp), vilket gör att jag är rullstolsburen. Detta medför också en förhöjd muskelspänning och att jag har svårt att styra musklerna i kroppen.

– Det är mitt funktionshinder som gjort att jag ansett det vara extra viktigt att sätta upp mål och att göra allt för att realisera dem, fortsätter Hanna.

STUDIETIDEN

- Högskoleutbildningen under åren 2002–2007 vid sjuksköterskeprogrammet på kandidatutbildningen i omvårdnad skulle ge goda erfarenheter, men jag upplevde även att mitt utbildningsval ifrågasattes av personer som borde ha varit där för min skull. Under min studietid fanns det människor som ansåg att "det var kränkande för patienterna att jag skulle vara den som skulle ta hand om dem". Jag hade svårt att få en praktikplats, eller så ansåg man att jag inte skulle kunna utföra arbetet. Ibland fick jag följdfrågan "Vad ska du med en utbildning till?".

- Mina avsikter var att använda utbildningen i ett arbete där jag kan utveckla användningen av min kompetens. Sjuksköterskeutbildningen motsvarade den kunskap jag behövde för mina framtidplaner, men ifrågasättandet av mina planer ställde till problem. I samband med detta blev samordnaren för studeranden med funktionsnedsättning vid Karolinska

Institutet inkopplad och tillsammans arbetade de för att förändra situationen.

- Så här får det inte vara, säger Hanna.

Det här var ju några år sedan och Karolinska Institutet och distansutbildningen vid Högskolan på Gotland hade inte befunnit sig i denna situation tidigare. I dag är det fortfarande viktigt att bygga upp ett uppmuntrande och positivt bemötande. Universiteten spelar en central roll både under och efter studierna för att underlätta övergången mellan studier och arbete.

- Man måste inse att trots att utbildningen leder till ett traditionellt yrke, så kan kompetensen användas på ett nytt sätt, fortsätter Hanna. Och det är det jag har gjort.

En annan sak som underlättar övergången från utbildning till arbete är möjligheten till praktik och sommarjobb.

- Den möjligheten fick jag. Region Gotland gjorde det möjligt för alla studenter att arbeta som sommarvikarier. Jag fick fixa lönebidraget på 25 procent själv. I slutet av mina studier, våren 2007, fick jag en s.k. projektanställning.

ARBETSLIVET

- Jag tog min examen 2007 och arbetade i arton månader på akutmottagningen vid ortopedavdelningen, på öron-, näsa- och halsavdelningen samt avdelningen för urologi vid Visby lasarett. Därefter övergick jag till att bli timanställd med ca 4–5 timmar/vecka. Jag gjorde det eftersom jag skulle starta ett aktiebolag – Assistansakuten Livskvalitet AB. I företaget har jag nytta av min utbildning.

- De senaste femton åren har jag föreläst för människor i olika forum. Jag har delat med mig av mina erfarenheter om hur det är att leva med en funktionsnedsättning. Först som konsult i mitt företag, Hanna Edman Konsult, men sedan ändrade företaget karaktär och verksamheten utvecklades till aktiebolaget Assistansakuten Livskvalitet AB. Företaget erbjuder personlig assistans, coaching, utbildningar och konsultverksamhet. I dag är jag ägare av och verksamhetsansvarig för Assistansakuten Livskvalitet med 25 anställda.

- I dagsläget brinner jag för detta arbete. Utan min utbildning skulle detta inte varit möjligt. Under de närmaste åren planerar jag att utöka samarbetet med andra assistansbolag och jag vill inspirera andra unga personer med funktionsnedsättning att söka och tacka ja till den utbildning de själva önskar bygga sin framtid på.

Hanna Edman är leg. sjuksköterska, företagsledare och konsult. Hon är gift och mamma till tre barn.

Att anpassa övergången från högskole- och universitetsstudier till arbete för studenter med funktionsnedsättning

Maria Dóra Björnsdóttir – Foto: Jón Árni Jóhannsson

Antalet studenter inom den högre utbildningen i Island ökar och en starkt påverkande faktor i detta är att Islands universitet (Háskóli Íslands, University of Iceland – UI) har en resolution och policy inom universitetet som beskriver tjänsterna och stödet för studenter med funktionsnedsättning.

Maria Dóra Björnsdóttir är chef för universitetets studievägledning och karriärcenter (University Student Counselling and Career Centre, USCCC) vid Islands universitet (UI) och har stor erfarenhet av stödformer under studietiden och övergången från högre utbildning till arbete för studenter med funktionsnedsättning. Maria redogör här för den kunskap hon samlat in och berättar om sina erfarenheter i ämnet. Hon tecknar en bild av både framgångar och utmaningar:

- När vi talar om övergången från studier till arbete, börjar Maria, är det viktigt att notera att själva universitetet inte tillhandahåller någon arbetsförmedlings- eller uthyrningstjänst för studenterna. Vid UI erbjuds i stort sett samma tjänster till studenter med funktionsnedsättning som till andra, dvs. inventering, handledning för att t.ex. skriva CV och personligt brev samt förberedelser inför arbetsintervju och jobbsökning.

Nedan presenteras de generella och specifika tjänster som riktar sig direkt till studenter med funktionsnedsättning under studietiden.

Hur många studenter med funktionsnedsättning studerar vid UI?

Från 1995 till 2013 har det totala antalet studenter vid UI ökat från 5 692 till 14 009 studenter. Under samma period har studenter med funktionsnedsättning ökat avsevärt mer (se figur 1).

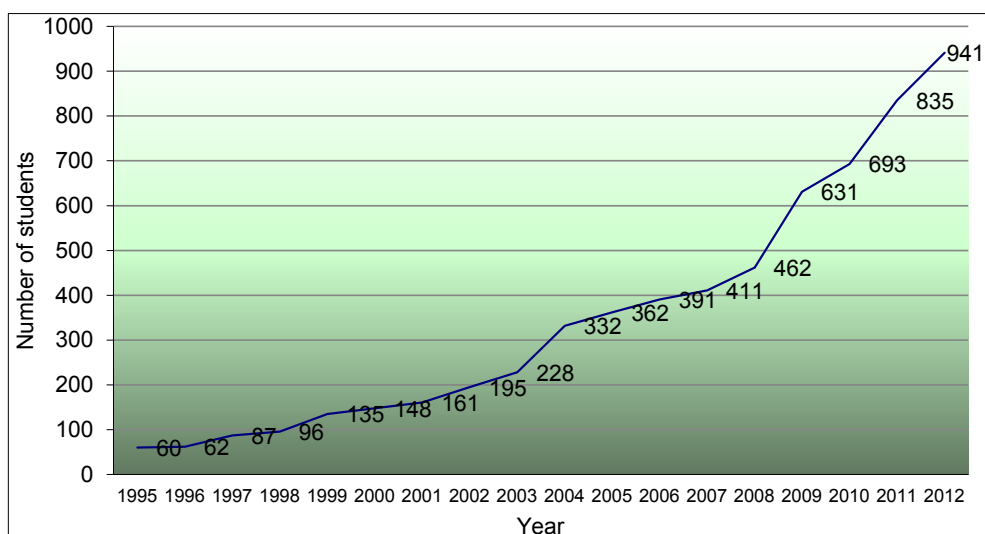

Figure 1. Students receiving special assistance at the University of Iceland from 1995 to 2013

Vilka hinder har tidigare funnits för studenter med funktionsnedsättning?

- För studenter med funktionsnedsättning bestod hindren tidigare huvudsakligen av bristen på adekvata förberedelser inför studierna och bristande engagemang för att säkerställa högre utbildning för studenter med funktionsnedsättning. Studenternas sämre möjligheter berodde på tillgänglighetsproblem – att ta sig in i universitetsbyggnaden och föreläsningssalar, brist på användbara tekniska hjälpmedel samt brist på kunskap och förståelse hos den akademiska och administrativa personal.

Vilket stöd får studenterna med funktionsnedsättning under deras studietid i dag?

- Studenterna får i dag stöd från universitetet genom universitetets studievägledning och karriärcenter (USCCC). De tjänster som erbjuds utgår från UI:s resolution som godkändes och antogs av universitetsstyrelsen 2002 och reviderades 2010. Enligt denna resolution ska universitetet stödja studenter med funktionsnedsättning enligt deras behov och erbjuda dem jämställda utbildningsmöjligheter. I detta sammanhang definieras funktionshinder brett och omfattar tjänster till personer med psykisk ohälsa, personer med funktionsnedsättning som påverkar rörlighet, syn och hörsel samt personer med inlärningssvårigheter (t.ex. dyslexi) och kroniska sjukdomar.

Nedan visas antalet studeranden fördelat enligt stödbehov sett till funktionshinder under läsåret 2012–2013 (se figur 2).

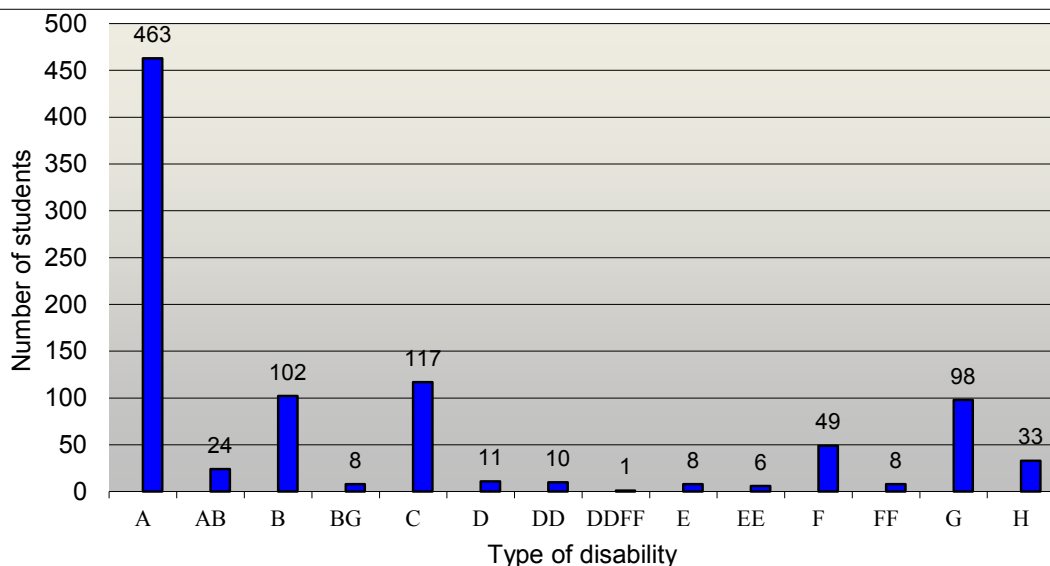

Figure 2. Students with different disabilities at the University of Iceland for the academic year 2012 - 2013

A = Speciella inlärningssvårigheter
(t.ex. dyslexi)	D = Hörselskada
B = Psykiatriska/neurologiska funktionsnedsättningar (ADHD, SELD, Tourettes syndrom, Aspergers syndrom etc.)	DD = Dövhhet
C = Långvarig sjukdom
(t.ex. cancer, reumatism MS, MND, epilepsi, diabetes, migrän)	E = Synnedsättning
	EE = Blindhet
	F = Begränsad rörlighet
	FF = Person som använder rullstol
	G = Psykisk ohälsa
	H = Tentamensångest

I grund och botten handlar det om att erbjuda likvärdiga möjligheter för studenter med funktionsnedsättningar. Stöd ska inte på något sätt leda till att de vanliga utbildningskraven sänks. Syftet är att skapa stöd till studenter med funktionsnedsättning som gör att de får möjligheter som är jämförbara med de andra studenternas och förhöjer kapaciteten. Organiseringen och utbudet av tjänster för studenter med speciella behov ansvarar USCCC för. USCCC informerar alla studenter om vilka tjänster som finns för studenter med funktionsnedsättning och ger råd till alla som är i behov av speciella tjänster och resurser. USCCC informerar relevanta enheter vid universitetet om studentens behov, ansvarar för tillgänglighetscentret och tränar studenten i att använda speciella mjukvaror och andra hjälpmedel. De erbjudna tjänsterna har för det mesta inga pålagda extraavgifter.

Kan du ge några goda exempel på stödformer?

- Ett exempel har varit att anlita en teckenspråkstolk som

tillhandahåller tjänster för de döva studenterna på UI. Ett annat exempel har varit etableringen av det nationella institutet för blinda, dövblinda personer och personer med synnedsättning som underlättar studenternas deltagande vid den högre utbildningen betydligt på grund av den ökade tillgängligheten till utbildningsmaterial.

USCCC erbjuder också studenter med funktionsnedsättning traditionella former för stöd, som t.ex. längre tentamenstid, tentamen med större text eller på färgat papper, datoranvändning vid tentamen, stöd med "notetalking"¹³, stöd för att skriva ner svar på tentamensfrågor, inspelade svar eller användning av diktafon. Vid tentamen för blinda studenter eller studenter med synnedsättning används olika hjälpmedelsprogram såsom Jaws-mjukvara och Braille, inlästa lektioner, hörslingor, stöd och workshops för studier, rådgivning/workshops mot tentaångest och psykiskt stöd. Dessutom tillhandahåller USCCC datorer för studenter med funktionsnedsättning med anpassade datorprogram i form av t.ex. text till tal-program (text to speech) som Ivona och Readplease-mjukvara, ZoomText, Abbyy FineReader, OCR-program och anpassade datorbord.

Under senare år har förståelsen bland universitetsanställda och den administrativa personalen ökat bl.a. på grund av workshops och information om olika specifika frågor.

Hur har ni lyckats genomföra förändringarna?

- Genom ökad tillgänglighet och användning av teknik. DARE-projektet som informerade och förbättrade kunskapen om studenter med funktionsnedsättning bland UI:s personal, revideringen av universitetets resolution och policy och ett delat ansvar mellan universitetets anställda resulterade i en tätare kontakt med studenter med funktionsnedsättning, vilket ökade förståelsen och ändrade attityderna.

Målet är nu att fortsätta utvecklingen och förbättra tjänsterna. USCCC klarar av detta genom att hålla sig informerad och uppdaterad om nya metoder och ny teknologi. USCCC kan också genom sina kontakter vid utbildningsenheterna utveckla tjänsterna till studenter med funktionsnedsättning.

13 En medstudent, som är registrerad till samma kurs, som studenten med funktionsnedsättning, är anställd för att skriva anteckningar under lektionen, vanligtvis med dator. Efteråt sändes anteckningarna till studenten med funktionsnedsättning. Vanligtvis anställer vi professionella skribenter, som skriver anteckningarna ord för ord, för döva studenter, som inte använder teckenspråkstolkare under lektionerna.

Vad behöver göras för en bättre framtid?

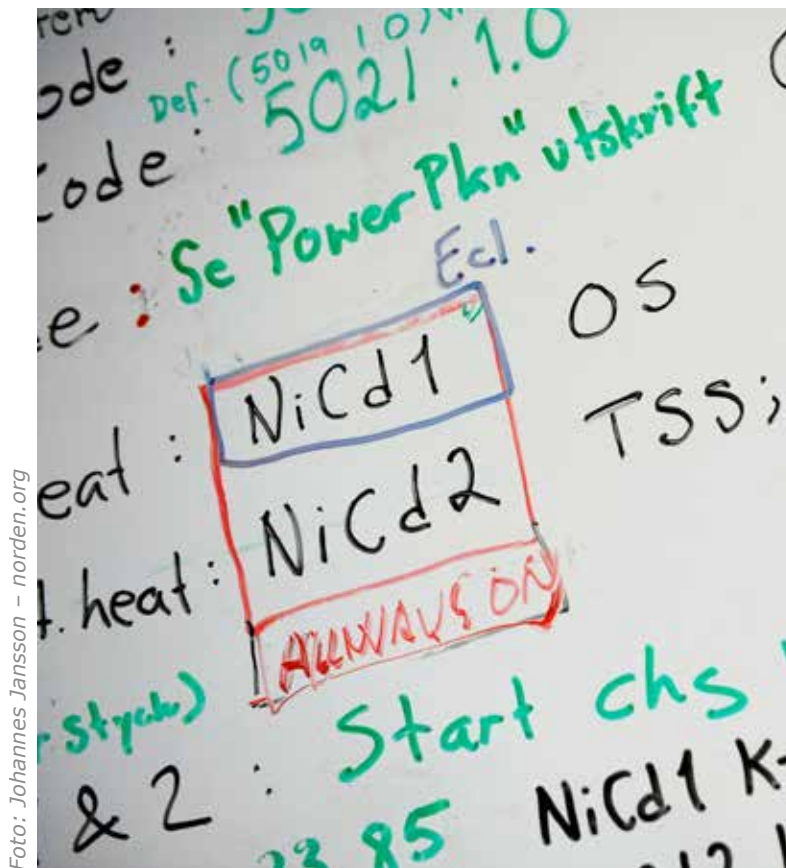
- Studenter med funktionsnedsättning är en varierande grupp som består av individer med olika behov. Det optimala vore att utveckla och erbjuda individuellt skräddarsydda stödformer och tjänster som skulle kunna beaktas vid olika utbildningsprogram. Det är också nödvändigt att förbättra den akademiska och administrativa personalens förståelse och medvetenhet. Tjänster för studenter med funktionsnedsättning som skulle underlätta övergången från studier till arbete skulle vara ett bra komplement till de nuvarande tjänsterna, avslutar Maria.

STIPENDIUM FÖR BLINDA STUDENTER OCH STUDENTER MED SYNNEDSÄTTNING

Islands universitet (Háskóli Íslands, University of Iceland – UI) stöttar studenter på olika sätt. Ett sätt är genom de studiestipendier som kan sökas av blinda studenter och studenter med synnedsättning genom fonden *Thórsteinns Fund*. 2006 inrättades denna stiftelse vid UI till minne av Thórsteinn Bjarnason, som grundade De blindas vänner (*Friends of the Blind*) 1932. Detta var Islands första förening för personer med en funktionsnedsättning. Thórsteinn ägnade sitt liv åt att stödja blinda personer och personer med synnedsättning, särskilt deras möjligheter för att få ett arbete och leva ett självständigt liv. Detta har fortsatt vara ett viktigt mål, och aktuell forskning visar att en universitetsutbildning är speciellt viktig för att personer med funktionsnedsättning ska få ett arbete. Man vet också att studenter med funktionshinder möter olika hinder under studierna som är relaterade till deras funktionshinder – hinder som andra studenter inte har. Studiestipendierna från fonden täcker en del av studenternas extrautgifter och blinda studeranden och studeranden med synnedsättning uppmuntras att studera vidare.¹⁴

14 Text sammanfattad av Rannveig Traustadóttir, Professor and Director, Centre for Disability Studies, Faculty of Social and Human Sciences, School of Social Sciences, University of Iceland.

Karriärrådgivning för personer med funktionsnedsättning – med fokus på inkludering

Aarhus universitet har genomfört en utbildning för lärare och studievägledare med syfte att ge dem redskap och inspiration för att vägleda studenter med funktionsnedsättning vid universitetets alla institutioner, s.k. "teaching the teachers". I utvärderingen kunde man peka på flera positiva resultat.¹⁵

15 Se slutrapporten för projektet "Karrierevejledning af personer med funktionsnedsættelser – et fokus på inklusion" av Willy Aastrup, rådgivare vid Center for undervisningsudvikling og digitale medier – Team for Studiekompetence.

I slutrapporten för projektet "Karrierevejledning af personer med funktionsnedsættelser – et fokus på inklusion" beskriver rådgivaren Willy Aastrup de centrala resultaten i projektet¹⁶.

Rådgivnings- och stödenheten vid Aarhus universitet har sedan 2009 arbetat med övergången från studier till arbete i detta projekt. De har ställt följande fråga: Vad händer efter examen när utbildningen ska omsättas till ett arbete?

Utgångspunkten för projektet har varit att utbildning är ett sätt att förbättra möjligheterna för arbete och inkludering i arbetslivet, men att det krävs satsningar på karriärvägledning och andra kontakter med arbetslivet.

Först gällde det att göra projektet synligt för karriärvägledningen vid de olika utbildningarna och då kontaktades alla utbildningsinstitutioner i Aarhusområdet. Institutionerna fick sedan delta i en dialog och de fick material till sitt förfogande. Projektet involverade studenter med funktionsnedsättning, som i projektets slutskede fick bedöma kvaliteten på och effekten av karriärvägledningen samt bedöma effekten av den utbildning som de universitetetsanställda hade fått.

Karriärvägledningens övergripande mål är att allt fler studenter ska inkluderas i arbetslivet.

VILKA RESULTAT HAR MAN UPPNÅTT?

Under en tvåårsperiod genomförde man fyra utbildningstillfällen för universitetets anställda. Sammanlagt 26 studievägledare deltog i utbildningen och utbildningens resultat var övervägande positivt.

Det första syftet var att presentera utbildningens utbildningsmål och innehåll.

Det andra syftet var att utbildningen skulle sätta fokus på de problem som en studerande med funktionsnedsättning kan möta under studietiden och vid övergången till arbete. Därför var det viktigt att arbeta med förväntningar inför och planer på en karriär samt motivation.

Det tredje syftet med utbildningen var att ge lärare och studievägledare redskap och inspiration till studievägledning på varje institution, s.k. "teaching the teachers". I karriärvägledningen är det viktigt att man blir medveten om studenternas kunskap, bakgrund och praktiska erfarenheter och i vilken utsträckning studenterna har realiserat sina utbildningsplaner.

Det sista och fjärde syftet med utbildningen för lärare och studievägledare var att vägledningen skulle göra studenterna

16 "Learning and Educational Oriented Counselling at Aarhus University – Conceptual Framework". Willy Aastrup, Chief Advisor – Educational Development, Aarhus University.

vid högskoleutbildningarna mer medvetna om situationen på arbetsmarknaden. Forskning visar att studenter med funktionsnedsättning har oklara och negativa förväntningar på sin framtid. Detta kan leda till att man inte känner sig motiverad att söka jobb.

Karriärvägledningen med fokus på inkludering ska bli en effektiv del av utbildningsinstitutionernas allmänna vägledning för unga, både för institutioner och fakulteter vid universitet och högskolor. Därför engagerades många institutioner inom universitetet och aktörer som arbetar med rådgivning samt chefer. Under utbildningsförloppet deltog sammanlagt ca 50 aktörer och 26 utbildningsinstitutioner i Aarhusområdet.

Allt eftersom projektet fortskred kontaktades även flera andra aktörer som t.ex. a-kassan, jobbcentrum, *Ungdommens Uddannelsesvejledning* och institutioner, konsultföretag och andra instanser som arbetar med rådgivning av ungdomar. Och intresset var stort. I slutet av projektet var 60 olika organisationer och 135 olika kontaktpersoner involverade. Projektets främsta mål var inkludering, och genom ett brett engagemang har inkluderingsmöjligheterna ökat.

En växelverkan mellan utbildning och praktisk träning ger generellt sett goda resultat. Att aktörerna sätter denna s.k. "karriärutbildning" på dagordningen, att studenterna får en karriärvägledning och att den grupp av personer som är delaktiga i processen blir större, ökar möjligheten att få ett arbete efter studierna och då underlättas övergången för alla parter.

Rekommendationer till universitet och högskolor för att underlätta övergången från utbildning till arbete för studeranden med funktionsnedsättning

1. Tidig planering

Övergången från en universitets- och högskoleutbildning till ett arbete bör planeras tidigt, redan under studietiden. Planeringen är viktig för att kunna förutse både möjligheter och eventuella hinder i övergången och för att studenten ska få en anställning. Avsikten med en tidig planering är även att skapa en större medvetenhet om delmål under studierna.

Karriärcentr eller en motsvarande enhet vid universitetet gör en behovsutredning och en individuell studieplanering. Syftet är att båda parter strävar efter att hitta så bra lösningar som möjligt som främjar studiernas genomförande, slutförande och en lyckad övergång från studier till arbete. För studenter med funktionsnedsättning kräver planeringen en helhetsinsats, och kompetens måste finnas om funktionshinder och funktionsnedsättningar, ingående kännedom om arbetsgivare och näringsliv samt om de offentliga tjänster som finns att tillgå.

Dessa faktorer är avgörande för att hitta bra individuella lösningar.

2. Ett tätare samarbete

Ett tätare och mer systematiskt samarbete mellan aktörer inom utbildningssektorn bör säkerställas, vilket påverkar studentens studieval och genomförande av utbildningen samt övergången från utbildning till arbete. Det är viktigt att betona kontinuiteten i samarbetet, att välja vilka som ska ingå i samarbetet och att regelbundet följa upp det tillsammans med den studerande med funktionsnedsättningen.

Redan i början av studierna och under studietiden är det viktigt att utveckla samarbetet mellan olika aktörer inom universitet och högskolor, dvs. mellan fakulteter, institutioner, studievägledare, karriärscentra och centrum för anpassningsåtgärder för att kunna planera och få en flexibel anpassning av studierna samt öka kunskapen om vilka arbetsmöjligheter den studerande har efter utbildningen.

3. Tillrättalagd arbetspraktik

En relevant arbetspraktik bör tillrättaläggas under studietiden mellan universitet eller högskola och arbetsgivare. Universiteten och högskolorna kan genom arbetspraktik skapa fler kontakter till arbetsgivare som erbjuder bättre möjligheter för en lättare övergång från utbildning till arbete.

Studenter med funktionsnedsättning behöver stöd för att få arbetspraktik, bland annat eftersom de behöver mer tid och resurser än andra studenter. En tillrättalagd arbetspraktik ökar också möjligheterna för sommarjobb och andra arbetslivserfarenheter, vilka ofta är begränsade för studenter med funktionsnedsättning. Arbetspraktiken medverkar till att en studerandegrupp utvecklas och står sig starkare på arbetsmarknaden, och minskar risken för arbetslöshet efter examen.

4. Kompetensutveckling och medvetandegörande

En systematisk och kontinuerlig kompetensutveckling bör inrättas. Lärare, ansvariga handledare, rådgivare och samordnare inom universitets- och högskolesektorn bör bli medvetna om bemötanden, förhållningssätt och attityder gentemot studenter med funktionsnedsättning.

En bra uppföljning och vägledning av lärare, studievägledare, karriärcentrum eller motsvarande förutsätter att man har erfarenheter av olika former av funktionshinder, goda kunskaper om hinder och barriärer som studenter med funktionsnedsättning möter och metoder som påverkar attityder och förhållningssätt och främjar inkludering.

På utbildningen reflekterar man över sina egna och arbetsgivarnas attityder i mötet med olika arbetsgivare. Anställda vid universitet och högskolor medverkar i attitydförändringsprocessen genom sin stödjande verksamhet för studenter med funktionsnedsättning. Kunskap och stärkta, positiva värderingar kvalitetssäkrar anpassningen och förändrar omgivningens inställning till studenter med funktionsnedsättning.

Expertgruppens medlemmar

PROJEKTET "UTBILDNING OCH ARBETE FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING"

DANMARK

Leif Scherrebeck

Specialkonsulent

Job og Handicap

Camilla Behrend

Specialkonsulent

Styrelsen for Fastholdelse og Rekruttering

SVERIGE

Lars Ahlenius

Projektledare

Arbetsmarknadsförvaltningen/

Utvecklings- och utredningsstaben

Li Jansson

Nationalekonom

Svenskt Näringsliv

FINLAND

Walter Fortelius

Projektplanerare

VATES-stiftelsen

ISLAND

Sigurjón Unnar Sveinsson

Special Advisor

Department of Social and Labour Market Affairs

Ministry of Welfare

NORGE

Randi Rød Andersen

Seniorrådgiver/Koordinator Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne

Tjenesteavdelingen/IA-kontoret

Arbeids- og velferdsdirektoratet

REPRESENTANTER FÖR NNDC

(NORDIC NETWORK FOR DISABILITY COORDINATORS):

Elinor J. Olaussen

Rådgiver
Universell
NTNU

Kjetil Andreas Knarlag

Rådgiver
Universell
NTNU

Tina Teljstedt

Samordnare
Karolinska Institutet
Universitetsförvaltningen

NORDENS VÄLFÄRDSCENTER – NVC

Maarit Aalto

Projektledare
Nordens Velfärdscenter – NVC

ETT VARMT TACK TILL ALLA MEDVERKANDE I INSPIRATIONSHÄFTET

Maarit Aalto

Projektledare för projektet "Utbildning och arbete för personer med funktionsnedsättning" och redaktör för inspirationshäftet "Dags för studier – universitet och högskolor i centrum".

DAGS FÖR STUDIER UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR I CENTRUM

www.nordicwelfare.org